וארא ב

א. בתחילת פרשת מכת דם[1] „ויאמר ה׳ אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם״ — מעתיק רש״י תיבת „כבד״ ו־מפרש: תרגומו יקיר, ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו כי[2] כבד ממך הדבר.

והטעם שהוצרך רש״י לשלול את ה־פירוש „אתיקר״ (פועל עבר — „שכבר נהי׳ . . כבד״[3]), ולא הסתפק (כדרכו) לו־מר רק התרגום הנכון „יקיר״, אינו כדי לקבוע את הגירסא הנכונה בתרגום[4] — כי פשוט שאין זה ענינו של פירוש רש״י עה״ת לברר ולקבוע גירסאות בתרגום[5] — אלא מפני שיש קס״ד[6] בפשוטו של מקרא לפרש ש„כבד״ כאן הוא פועל עבר.

וההסברה בזה: בפסוק שלפנ״ז[7] נאמר „ויחזק לב פרעה״, שתרגומו[8] „ואיתקף״ (כמו „אתיקיר״), ולכן הי׳ מקום לפרש (כמו שתרגמו ופירשו התיב״ע, הרשב״ם והאבן עזרא) דמה שנאמר בפסוק לאח״ז „כבד לב פרעה״ הוא ג״כ באותו הדרך (כמו „ויחזק״) והיינו — „אתיקר״, פועל עבר. ומשום הכי הוצרך רש״י לשלול פירוש זה — „תרגומו יקיר ולא אתיקר (והטעם) מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר״.

אבל הא גופא טעמא בעי — בלשון הרא״ם: מי הגיד לו למתרגם שהוא שם ולא פועל עבר . . אם מפני שנמצא כי כבד ממך הדבר שהוא שם הנה מצאנו ג״כ נער וזקן שהוא שם ועכ״ז בא ויהי כי זקן יצחק[9] פועל עבר[10] . . ועוד ש־מלת „מאן״ הבא תיכף אחריו שהוא פועל עבר מכריח להיות „כבד״ פועל עבר . . כי „מאן״ שהוא פועל עבר מורה שכבר נהי׳ לבו כבד מזמן שעבר.

ובגו״א מבאר, „ומה שהכריח את ה־תרגום לפרשו שם דבר ולא פועל עבר שאין לומר שכבד לב פרעה כבר מאן לשלח העם ולכך לך אל פרעה דשמא אע״ג שכבר הי׳ חזק לב פרעה עתה אינו חזק״.

אבל בלבוש האורה דוחה פירוש ה־גו״א (ומקיים קושיית הרא״ם) — כי בה׳ המכות הראשונות רצה הקב״ה להודיע

---

1) פרשתנו ז, יד.

2) יתרו יח, יח.

3) ל׳ הרא״ם (הובא לקמן בפנים). ובגו״א „פירושו נעשה כבר״.

4) אונקלוס. וראה נתינה לגר כאן שכ׳ ש־„בתרגומים שלנו נמצא אתיקר, אבל בכ״י מצאתי יקיר כו״״.

5) להעיר שבכמה כת״י רש״י (שתח״י) „כתרגומו (לא „תרגומו״) יקיר כו״. ואכ״מ.

6) ובפרט את״ל שכוונת רש״י כאן ב„תרגומו״ אינה לת״א, אלא שכן הוא התרגום הנכון של תיבה זו (וכמשנ״ת במק״א בנוגע ללשון „תרגומו״ וכיו״ב בפרש״י עה״ת — ראה שיחת ש״פ האזינו תשמ״ו). וראה בהערה שלפנ״ז שיש גירסא בפרש״י „כתר־גומו״.

*) בנתינה לגר שם, שמ״ש ברש״י „שם דבר״ הוא ט״ס, וצ״ל שהוא שם או תואר. אבל בכל הדפוסים וכת״י רש״י שתח״י (וכן במפרשי רש״י) איתא „שם דבר״.

7) ז, יג.

8) בת״א ובתיב״ע.

9) תולדות כז, א.

10) וכן הביא בראב״ע (וראה גם רשב״ם) כאן.

שפרעה לא יתן לב לשוב באמת, וזהו ש„אמר לו השי״ת למשה הנה כבר ראית שהי׳ כבד לב פרעה ומאן לשלח את העם מפני שכבר חזק לבו לפיכך כדי שלא יאמרו הבריות אע״פ שכבר הי׳ חזק לבו שמא עכשיו הרך לבבו ויעשה תשובה וישלח לפיכך אינני רוצה להביא עליו מכת הדם בלא התראה אלא לך אל פרעה וגו׳ והתרה בו ואם עכשיו ירך לבבו ודאי יאמר אשלח את העם ולא אצטרך להביא עליו מכת הדם ואם עודנו חזק לבו איהו דאפסיד אנפשי׳ וידעו הכל שעודנו מתריס כנגדי ומן הדין אביא עליו מכת הדם״.

ולפ״ז נשארת (כנ״ל) קושיית הרא״ם: מהו ההכרח לפרש „כבד״ לשון „שם דבר״, ובפרט שאין זה מתאים עם המשך הכתוב „מאן גו׳״ שהוא פועל עבר[11]?

ועכצ״ל שזה שרש״י מפרש ומכריח גירסת התרגום „יקיר . . מפני שהוא שם דבר״ אינו מיוסד (רק) על ההוכחה מהכתוב „כי כבד ממך הדבר״, כ״א מצד המשך הפרשה גופא: אלא שהוא רק מסתייע לפירושו זה (ש„כבד״ הוא שם דבר) ממש״נ „כי כבד ממך הדבר״.

ב. ויש לומר, שכוונת רש״י כאן היא לתרץ שאלה כללית, לכאורה, בכתוב זה:

בתחילה מסופר, שהקב״ה אמר למשה „כבד לב פרעה מאן לשלח העם״, ואח״כ בפסוקים שלאח״ז[12] ממשיך הכתוב לספר שאמר לו הקב״ה „לך אל פרעה גו׳ ואמרת אליו ה׳ . . שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדוני . . לא שמעת עד כה . . בזאת תדע כי אני ה׳ הנה אנכי מכה גו׳ על המים גו׳ ונהפכו לדם״. והיינו שבכללות הדברים האלו ישנם שני ענינים: (א) הודעה למשה — „כבד לב פרעה גו׳״, (ב) דברי שליחותו ל־פרעה — „לך אל פרעה . . ואמרת אליו גו׳״.

והרי בזה שונה הודעה זו מההודעות של שאר המכות, שבכולן התחיל הקב״ה דבריו למשה מיד בדברי השליחות ל־פרעה

[מלבד במכת ארבה, שגם שם היתה הודעה מיוחדת כהקדמה לדברי השלי־חות „בא[13] אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו גו׳ למען שתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר גו׳ את אשר התעללתי במצרים גו׳״ (וכמשנ״ת במק״א[14] טעם הו־דעה זו, שבזה הסביר הטעם שמצווה את משה להתרות את פרעה (כדיוק לשון רש״י „בא אל פרעה, והתרה בו״) אע״פ ש„אני הכבדתי את לבו גו׳״, שזהו „למען תספר גו׳ את אשר התעללתי במצרים״, כפרש״י „שחקתי״, שעושה שחוק מפרעה כאילו יש לו בחירה לשמוע או לא)].

ומזה גופא שהודעה זו ד„כבד לב פרעה מאן לשלח העם״ נאמרה למשה רק כהקדמה לשליחותו לפרעה (ולא כחלק מהדברים שעליו לאומרם ל־פרעה[15]) מוכח, שדבר זה אינו (רק) ענין שצריך למסור לפרעה, אלא שזהו נוגע (גם) לידיעתו של משה עצמו, וגם, שכן הוא באמיתתו של דבר, שהטעם שבאה מכת דם על פרעה הוא מפני ש„כבד לב פרעה מאן לשלח העם״.

---

11) וראה באר יצחק כאן, שתירץ קושיית ה־רא״ם (וגם הקושיא מתיבת „מאן״).

12) ז, טו ואילך.

13) ר״פ בא.

14) לקו״ש ח״ו ע׳ 60 ואילך.

15) וע״ד לקמן ט, יז. ולהעיר מפרש״י ז, טז (מ„מדרשו״) בנוגע לענייננו — מכת דם.

ותמוה: לעיל[16], בסיפור שילוח משה לפרעה נאמר, שהקב"ה אמר למשה „ואני אקשה את לב פרעה גו' ולא ישמע אליכם פרעה". ומזה מובן, דכאשר ראה משה (לאחרי האות דבליעת מטה אהרן) כי „ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם", בודאי חשב שזהו מפני שהקב"ה קיים הבטחתו והקשה את לבו. וכיון שכן, איך אפ"ל ש„כבד לב פרעה" היא הסיבה להעונש דמכת דם — הרי הקב"ה הוא שהכביד את לבו[17]?

זה שמשה נצטווה למסור כן לפרעה ולהגיד לו שהוא נענש משום ש„לא שמעת עד כה" — מובן, כי הקב"ה רצה שפרעה סנ"ס ישלח את בנ"י ברצונו ע"י דיבור אחר דיבור.

[וכן אין להקשות — איך יתכן באמת שיגיע עונש לפרעה על העדר רצונו לשלח את בנ"י מארצו, מאחר שהסיבה לזה היתה (לא רצונו של פרעה, אלא) מה שהקב"ה חיזק את לבו — כי קושיא זו כבר תירצה רש"י לעיל עה"פ[18] „ואני אקשה", וז"ל „מאחר שהרשיע והתריס כנגדי ולולי לפני שאין נחת רוח באומות עו"א לתת לב שלם לשוב טוב לי שית־קשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכי־רו את גבורתי". והיינו, שזה שהקב"ה הקשה את לבו הי' עונש על „שהרשיע והתריס כנגדי"[19].

אבל מזה שהודעה זו היתה גם למשה עצמו, כנ"ל, עכצ"ל שגם עליו לדעת (ו־שכן היא אמיתית הדבר) — דמכיון ש־„כבד לב פרעה" לכן מגיע לו באמת עונש. ותמוה, כנ"ל, כיצד מתאים זה עם דברי הקב"ה אליו לפנ"ז „ואני אקשה את לב פרעה גו'"?

ג. לכאורה אפשר לתרץ ע"פ פרש"י עה"פ[18] „ואני אקשה" — „ואעפ"כ בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה", שמ־שטחיות הלשון משמע שבה' המכות ה־ראשונות לא חיזק ה' את לב פרעה מלך מצרים, אלא הוא חיזק את עצמו[20].

אבל כד דייקת שפיר אא"פ לתרץ כן, כי בפירש"י נאמר רק ש(בכתוב) „לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה": אבל ב־דברי הקב"ה למשה לא מצינו שיודיעו שבחמש המכות הראשונות לא יקשה את לבו (כ"א רק בחמש המכות האחרונות).

ובפרט את"ל כפי' המפרשים[21], שגם בחמש המכות הראשונות הקשה ה' את לב פרעה, אלא שבכתוב לא נאמר „ו־יחזק ה' את לב פרעה", כ"א „ויחזק לב פרעה" [כדיוק לשון רש"י „ואף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה" — ולא כתב בל' פשוטה „בחמש מכות הראשונות לא חיזק ה' את לב פרעה" (וכיו"ב)][22].

---

16) ז, ג־ד.

17) ומה שפרש"י (ז, ג) „ואעפ"כ וכו'" — ראה לקמן סעיף ג.

18) שם, ג.

19) ראה בארוכה רמב"ן שם. מפרשי רש"י עה"פ שם. של"ה פרשתנו (שי, ב). לקו"ש ח"ו שם.

20) כבשמו"ר פי"ג, ג — הובא ברמב"ן שם (ע"ש). וראה באריכה מפרשי רש"י שם.

21) נחלת יעקב על פרש"י כאן.

22) ולכאורה כן משמע מזה שמפורש בכו"כ מהאותות והמכות — החל מבליעת מטה אהרן (ז, יג. שם, כב. ח, יא. טו) — „ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דבר ה'" (וכיו"ב), שהכוונה בזה (כמפורש בפרש"י במכת צפרדע ומכת כנים — ח, יא. טו) להכתוב „ולא ישמע אליכם פרעה" שבא בהמשך ל„ואני אקשה את לב פרעה", והרי פשטות משמעות הכתוב היא דזה ש„לא ישמע אליכם פרעה" הוא מפני ש„ואני אקשה גו'".

וכמבואר במפרשים[21], „דבחמש מכות הראשונות סיבב הקב"ה פעולות שנתחזק לבו כמו . . במכת דם שאמרו ע"י מכשפות אתם עושים כן . . וזהו ויחזק לב פרעה, אבל ויחזק ה' היינו שהקב"ה חזקו בפירוש ולא ע"י פעולות וסיבות"[23].

והדרא קושיא לדוכתא — מאחר ששמע משה „ואני אקשה את לב פרעה גו'", איך יתכן בהתאם לזה להודיעו ש„כבד לב פרעה" הוא טעם העונש דמכת דם?

ד. ולתרץ שאלה זו מפרש רש"י „כבד" — „תרגומו יקיר ולא אתיקר, מפני שהוא שם דבר" — שבזה מתכוון רש"י להדגיש ברור, שכוונת הקב"ה ב„כבד לב פרעה" להודיעו, שאין זה (רק) משום שהוא ית' חיזק את לבו (שאז אין מקום להביא זה כסיבה לעונשו של פרעה), אלא למצבו של לב פרעה מצד עצמו, דזה ש„מאן לשלח העם" לא הי' (רק) מפני שהקב"ה חיזק את לבו, אלא ש(גם) הוא מצד עצמו הכביד את לבו שלא לשלח את בנ"י, ולכן ראוי הוא להענש ע"ז.

[וע"ד התי' בספרים על הקושיא[24] — איך העניש הקב"ה המצריים על שהעבידו את בנ"י בפרך, והרי הקב"ה גזר עליהם „ועבדום וענו אותם"[25]? — דזה שהמצריים העבידו כו' ועינו את בנ"י לא הי' כדי לקיים גזירת הקב"ה, אלא מפני רשעות לבם, ולכן נענשו על כך[26].

ולכן פרש"י ש„כבד" פירושו „יקיר ולא אתיקר" — כי ע"ז ברור יותר שהכוונה לכובד לב של פרעה מצד עצמו: אם הכוונה בלשון „כבד" היא „פועל עבר", היינו שהיתה כאן פעולת הכבדה, אין הדגשה שפרעה מצד עצמו הכביד את לבו, אדרבה — בפשטות צ"ל שקאי על פעולת ההכבדה שהיא מעשה הקב"ה המפורש לעיל בדברי הקב"ה למשה „ואני אקשה גו'" (ושוב אין מקום לומר שענין זה יהי' הקדמה וטעם לעונש פרעה): ולכן פרש"י ש„כבד" פירושו „יקיר ולא אתיקר", „שם דבר" המתאר המצב של לב פרעה — שלפ"ז מסתבר לומר שהכוונה שלבו של פרעה הי' (בעצם) במצב של „כבד", שהי' לו לב כבד בעצם, ולכן מגיע לו עונש על שלא שילח את בנ"י, כנ"ל.

ה. מיינה של תורה בפרש"י:

כבדות[27] הלב בפשטות ענינה — עקשות הלב, שאינו מתפעל משום דבר, וגם כששכלו מורה לו שצריך להתנהג באופן הפכי, וגם הרגש שבלבו נוטה לצד אחר — הרי הוא מתעקש שלא לשנות את הנהגתו. וזהו ענינה של „קליפת" פרעה — פרעה אותיות הערף[28], המורה על עקשות, „קשה עורף".

ועפ"ז יש לבאר עומק כוונת המד־

23) אבל בשאר מפרשי רש"י לא פירשו כן ברש"י. — במשכיל לדוד דוחה פי' הנחלת יעקב ממדרש הנ"ל (הערה 20) שמפורש שבחמש מכות הראשונות לא הכביד ה' את לבו. אבל כבר נת' כמ"פ שאא"פ להכריח הפי' בפרש"י עה"ת ע"פ מ"ש במדרשי רז"ל, ובפרט במקום שפשטות לשון רש"י לא משמע כן.

24) ראה רמב"ם וראב"ד הל' תשובה ספי"ו.

25) לך טו, יג.

26) ראה רמב"ן ובחיי לך שם. תוי"ט אבות פ"ב מ"ו בסופה. ועוד. וראה לקו"ש חכ"ז ע' 153 ואילך.

27) בכל הבא לקמן ראה אוה"ת בא ע' רמו ואילך. שם (כרך ח) ע' ב'תתקב.

28) ל"ת ושער הפסוקים להאריז"ל פ' וישב (מ, א). ל"ת ר"פ שמות. ובכ"מ.

רש"[29], שפירש "כבד (לב פרעה)" – שלבו של פרעה נעשה כ(חלק הגוף שנקרא) כבד, "מה[30] הכבד כועס אף לבו של זה נעשה כבד"[31]: ידוע שיש שלשה שליטים בגוף[32], מוח ולב וכבד, כנגד ג' חלקי (כחות) הנפש – השכל (במוח), מדות (בלב), ומעשה (בכבד). וזוהי השייכות בין כבדות הלב ל"כבד" שבגוף – כי ענין העקשות שייך לכח המעשה של האדם (שזוהי בשליטת ה"כבד"), דגם כאשר אין לו שום הסברה (בשכל שב־ראש) ושום רגש (במדות שבלב) – הרי הוא עושה כן רק מחמת עקשות שלו.

ובזה מוסיף רש"י – "כבד . . יקיר ולא אתיקר" – כי העקשות גופא יכולה להיות בשני אופנים: (א) ההנהגה באופן של עקשות, עקשות בפועל – "אתיקר" (לשון פועל); (ב) הנהגה זו חודרת בכל מציאותו, עד שנעשה אדם עקש בעצם וזהו שם התואר שלו – "יקיר". כלומר: אין זה רק ענין של הנהגה של עקשות, אלא שמקור הכבדות שבנפש הוא ב־גילוי אצלו, ובדרך ממילא כל ענין – אצלו הוא באופן של עקשות. וכן הי' אצל פרעה, שאין הפירוש שהי' צריך להתגבר על עצמו כדי להתעקש כנגד הקב"ה, אלא הוא הי' "כבד" (עקשן) בעצם.

ו. והנה המכות שהביא הקב"ה על פרעה כוונתן הפנימית היתה לשבור את קליפת פרעה[33], וזה נעשה על ידי משה רבינו דוקא, וכמו שנאמר[34] "ראה נתתיך אלקים לפרעה", ופרש"י "שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין".

אבל ידוע, שכדי לבטל מדה רעה וכיו"ב ה"ז "במינה ודוגמתה"[35] – במדה דוגמתה בצד הקדושה. כי זה לעומת זה עשה האלקים[36], שכל מדה רעה היא "לעומת" מדה דוגמתה בצד הקדושה. וכן הוא בענין ה"כבד", שלעומת ה"כבד" דקליפה, ישנו "כבד" דקדושה, שהו"ע קבלת עול מלכות שמים שלמעלה מטעם ודעת ורגש. דבעבודה שע"פ טעם ודעת, וכן ע"פ מדות שבלב, ישנם שינויים מזמן לזמן, כנראה בחוש שהאדם אינו עומד תמיד באותה הדרגא בהשגה, ופשיטא לא בהרגש לבו באהבת ה' ויראתו; משא"כ העבודה דקבלת עול, "כבד" ד־קדושה, שהיא באופן של עקשות (כב־דות), הוא "רחוק מהשינויים"[37].

ומזה מובן בענינו, שכדי שמשה רבינו יוכל "לרדות" ולשבור את קליפת פרעה, הי' צריך לעורר בנפשו "כבד" דקדושה.

ויש לומר, שזהו הרמז והפירוש ה־פנימי בדברי רש"י כאן "כבד – תרגומו יקיר ולא אתיקר": "תרגומו" של "כבד" פרעה, כלומר, ענין ה"כבד" כפי שנת־פרש בקדושה, ענינו – "יקיר", והו"ע ה־

---

29) שמו"ר פ"ט, ח. וראה המשך תער"ב ח"א ס"ע תקה.

30) ובמדרש לקח טוב פרשתנו עה"פ: כבד לב פרעה, כלומר לבו של פרעה נהפך לכבד כשם שהכבד אין בו בינה להבין ולהשכיל כך אין בינה בלבו להבין ולהשכיל ע"כ נכבד לבו ונתחזק לו.

31) ובשמו"ר פי"ג, ג: כי אני הכבדתי את לבו מהו הכבדתי שעשה הקב"ה את לבו ככבד הזה שהיא כו' כך נעשה לבו של פרעה ככבד הזה ולא הי' מקבל דבריו של הקב"ה.

32) זח"ב קנג, א. זהר חדש רות (פ, א).

33) ראה תו"א פרשתנו (נז, א). אוה"ת פרשתנו (כרך ז) ע' ב'תרו ואילך.

34) פרשתנו ז, א.

35) ראה תניא פל"א.

36) קהלת ז, יד.

37) אוה"ת בא שם (ע' רמח). וראה תו"א פט, ד. ובארוכה המשך תרס"ו ע' שכא ואילך.

יקרות („הכבדות") של העבודה דקבלת עול בקדושה.

ובזה מבאר רש"י – „יקיר ולא אתיקר", שכדי לבטל כבדות של פרעה צ"ל „יקיר ולא אתיקר".

והביאור בזה: בקבלת עול ישנן (בכללות) שתי מדריגות[38]:

א) קבלת עול בדוגמת קבלת עול של עבד פשוט, דאף שבהפקירא ניחא לי'[39] ואין לו חשק ורצון בעבודתו ית', מ"מ כופה א"ע לקיים רצון אדונו. וקבלת עול זו היא למטה מכל כחות נפשו, דאף שאין לו עונג, רצון, השגה (שכל) או רגש (מדות) – הרי הוא כופה א"ע ב־מעשה בפועל, היפך רצונו וטבעו.

ב) קבלת עול שלמעלה מכל כחות נפשו – ועניינה, שאין התקשרותו לה' מדודה ומוגבלת כפי ערך ההגבלה של כחות נפשו [מדת הבנתו והשגתו בגדלות הא־ל, או מדת אהבתו ויראתו לה'] אלא הוא מוסר את עצמו לה' מכל וכל, בלי מדידה והגבלה. וקבלת עול זו מקורה בעצם הנפש, ש„טוענת עולך" מפני שהיא „יחידה לייחדך"[40], „חלק אלקה ממעל ממש"[41], ולכן אין מדידות והגבלות בתוקף התקשרותה של הנפש בהשם.

וזהו שמפרש רש"י – „יקיר ולא אתיקר" – שכדי לבטל כבדות דפרעה, שהוא „שם דבר", כבד בעצם, צ"ל „יקיר" דקדושה ו„לא אתיקר", שלא מס־פיקה עבודת ה' בקב"ע ב„פועל", הפעו־לה דקב"ע, שהיא למטה מכל הכחות, אלא צ"ל עבודת ה' מתוך קבלת עול עצמית, „שם דבר", כפי שהיא בעצם ה־נפש. הקב"ע מבחי' איתן שבנשמה[42], ה־„כובד" והחזוק שבעצם הנשמה.

וע"ז מביא רש"י הרא' מהכתוב „כמו כי כבד ממך הדבר", הנאמר אצל משה, כי ביטול קליפת פרעה הוא על ידי משה דוקא, כנ"ל, וזהו הרמז בפרש"י „כבד – ממך הדבר", ש„כבד" דקדושה (המבטל „כבד" דפרעה) בא „ממך", מ־משה רבינו[43] – כי משה ענינו „ונחנו מה"[44], תכלית הביטול לה', ולכן אצלו הוא אמיתית התוקף וה„כובד" המבטל כליל ה„כובד" דפרעה (שאינו אלא תוקף של ישות וגסות, „לי יאורי ואני עשי־תיני"[45]), ו„בזאת תדע כי אני ה'"[46].

(משיחת ש"פ וארא תשכ"ז)

---

38) ראה בכ"מ (סה"מ תרפ"ז ע' ח ואילך. תש"ב ע' 8. תש"ח ע' 4. ועוד) החילוק דקבלת עומ"ש דכל השנה להקבלת עול דר"ה.

39) גיטין יג, א.

40) נוסח הושענות דיום ג'.

41) תניא רפ"ב.

42) ראה לקו"ת ר"פ ראה.

43) ראה בארוכה תו"ח פרשתנו ד"ה הם ה־מדברים (קיט, ב ואילך). אוה"ת שם (ע' רכט־רל). וראה לקו"ש חט"ז ע' 74 ואילך. וש"נ.

44) בשלח טז, ז־ח. ועוד.

45) יחזקאל כט, ג. וראה שם, ט. וראה תניא ספכ"ב.

46) פרשתנו שם, יז – הנאמר בדיבור משה לפרעה בהקדמת מכת דם. וראה תו"א שבהערה 33 בפירוש „וידעו מצרים כי אני ה'" – „וידעו הוא מלשון שבירה".